

LA REPRESENTACIÓ DE LA FRONTERA A LA PREMSA ESCRITA GIRONINA (2014-2015)

Jordi CICRES, Professor de didàctica de la llengua i de la literatura a la Universitat de Girona,
jordi.cicres@udg.edu

Resum:

L'objectiu d'aquest article és analitzar la representació de la frontera hispanofrancesa a les comarques gironines a la premsa escrita. S'han cercat tots els articles del *Diari de Girona* i de *El Punt Avui* que fan referència a la frontera i se n'han analitzat els temes. Els resultats indiquen que tant la majoria de temes presents en els articles com la majoria d'impactes presenten una visió negativa de la frontera, com a lloc on es cometen delictes de diversos tipus i s'efectuen controls de seguretat, amb els inconvenients que representa. Les notícies positives són molt minoritàries.

Paraules Clau:

Representació, mitjans de comunicació, frontera, anàlisi del discurs

Introducció

En l'imaginari col·lectiu, la frontera ha estat vista sovint com un espai que separa dues realitats diferenciades, especialment dos estats. És aquella "ratlla" que veiem dibuixada en els mapes, tot i que no sempre veiem reflectida sobre el terreny. Per exemple, en les fotografies següents, que pertanyen al projecte fotogràfic "Borderline, Frontiers of Peace" del fotògraf italià Valerio Vincenzo, veiem dos exemples de fronteres gairebé invisibles: en la primera, una línia discontinua pintada al terra d'un aparcament marca el límit dels dos estats, de manera que es pot aparcar una part del vehicle a Bèlgica i l'altra als Països Baixos. La frontera, doncs, és simplement un concepte més aviat abstracte que amb prou feines es veu reflectit en el món físic. A la segona imatge, del Pertús, la frontera està representada per la fita de pedra, i també passa desapercebuda sobre el terreny. Aquestes dues fronteres contrasten amb el mur construït en algunes parts de la frontera entre Mèxic i els Estats Units (Figura 3)¹, que fa que la frontera sigui una realitat tangible, física.

La definició que dona el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans del terme *frontera* és "Ratlla o límit que separa dos territoris fronterers". La frontera entre estats, que és l'accepció més habitual del terme, és definida com la "Línia que assenyalava els límits reconeguts d'un estat". De manera semblant, el *Diccionari Català, Valencià, Bolear* (DCVB) especifica que és la "Ratlla que separa dos territoris immediats, especialment dos països o regions de règim diferent", i hi afegeix la "comarca per on passa la dita ratlla".

Les fronteres són, doncs, uns constructes que podem observar clarament als mapes, però en moltíssimes ocasions invisibles sobre el terreny. Sovint es relacionen amb presència policial i militar, amb duanes, controls de passaports, canvis de divises, etc. Però les fronteres també són sinònimes de llibertat (els refugiats que fugen de guerres o persecucions polítiques malden per creuar la frontera cap a estats més segurs), d'oportunitats comercials (les empreses poden ampliar els seus mercats amb l'exportació) i d'interculturalitat (sovint a l'altra banda d'una frontera es parla una llengua diferent, es tenen altres costums, es veuen altres pel·lícules i es llegeixen altres llibres, etc.).

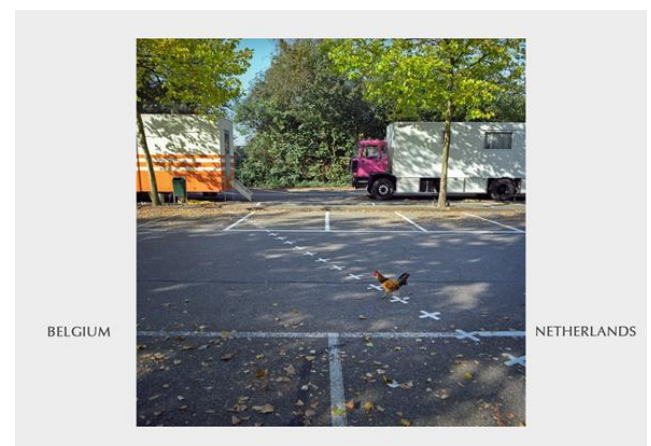

Figura 1. Fotografia de la frontera entre Bèlgica i els Països Baixos. Font: Valerio Vincenzo.

<http://www.valeriovincenzo.com/Borderline-Frontiers-of-Peace>.

¹ La frontera entre els dos estats té uns 3.201 km de longitud. El mur entre els dos països està construït en aproximadament una tercera part. El vídeo "Best of Luck with the Wall" (<https://vimeo.com/189015526>), elaborat per l'artista Josh

Begley amb 200.000 imatges de satèl·lit, ressegueix la frontera.

to the constitution of social reality by *making* meaning (Phillips & Brown, 1993).

Un dels aspectes centrals de l'anàlisi del discurs, doncs, és veure com els discursos *creen* la realitat, és a dir, influeixen en les opinions i actituds de les persones a partir de models (representacions mentals). Van Dijk (1995: 19) proposa la definició de *models*:

Models are mental representations of events, actions, or situations people are engaged in, or which they read about. The set of these models represents the beliefs (knowledge and opinions) people have about their everyday lives and defines what we usually call people's 'experiences'. These models are unique and personal and controlled by the biographical experiences of social actors. On the other hand, they are also socially controlled, that is, influenced by the general social cognitions members share with other members of their group.

El paper dels mitjans de comunicació per a construir aquests models, i la representació que fan de la frontera, és l'objectiu d'aquest estudi, que se centra només en l'anàlisi temàtica: quines informacions sobre la frontera apareixen en els mitjans de comunicació impresos gironins i quins models o representacions mentals sobre la frontera ajuden a construir. En una publicació futura s'analitzarà l'ús específic de les estructures lingüístiques d'aquestes notícies.

I- La representació de la frontera

En aquest article, utilitzo el sentit de representació més habitual en el camp de l'anàlisi del discurs: el llenguatge (escrit o oral) utilitzat per assignar significats a grups, events, condicions i objectes (Fairclough 1989, 1995; van Dijk 2002). D'aquesta manera, és implícit que la realitat no és simplement descrita a través del llenguatge, sinó que el llenguatge la construeix (Fairclough 1992; Goatly 2000; Halliday 1990; Hodge i Kress 1993; Muntigl 2002; Shapiro 1988; van Dijk 2002; Wodak 2002).

En el camp dels mitjans de comunicació, l'ús del llenguatge no és, òbviament, gratuït, com tampoc no és gratuïta la selecció dels events que són objecte de notícia. Ho resumeixen Taiwo i Igwebuike (2015: 128):

"[I]t has been clearly asserted that news is not an ideologically neutral or straightforward process (Fowler 1991; Taiwo 2007; Youssefi *et al.* 2013) because news reporters and editors have to make decisions on 'what to include and what to exclude' (Fairclough 1995: 4), what event or people gets reported in the news as well as how to represent what is chosen to be reported. [...] Thus, the media do not simply and transparently report events which are 'naturally' newsworthy in themselves but all news embodies values and ideologies of the reporters. This is possible as language which is the main instrument of news is never free, innocent or neutral."

Així, doncs, a partir de l'impacte social i del paper de la selecció de les notícies per part dels mitjans, en aquest article es plantegen els següents objectius:

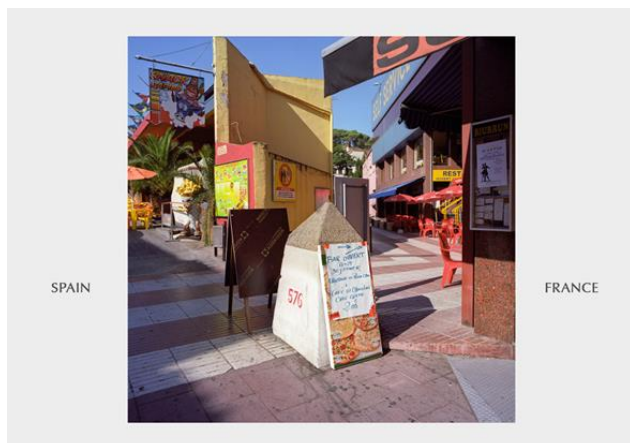

Figura 2. Fotografia de la frontera francoespanyola al Pertús. Font: Valerio Vincenzo.

<http://www.valeriovincenzo.com/Borderline-Frontiers-of-Peace>.

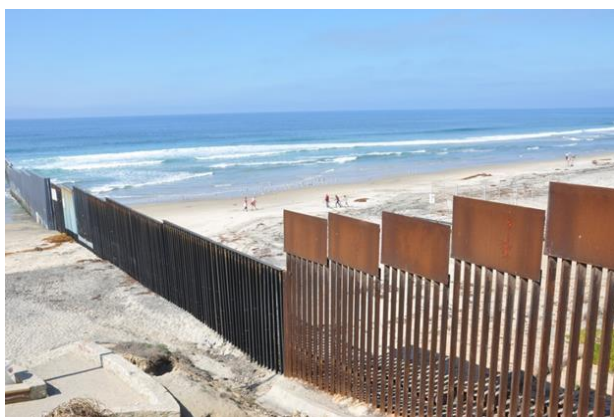

Figura 3. Fotografia de la frontera entre els Estats Units i Mèxic a la costa del Pacífic.

Font: Valeria Perasso, BBC (CC BY-NC 2.0).

<https://www.flickr.com/photos/bbcworldservice/13107520265/in/photostream/>.

El paper dels mitjans de comunicació és clau a l'hora de definir quina és la visió que tenen els ciutadans d'aquesta "ratlla": què representa?; què hi passa?; quins problemes o avantatges suposa? Des de fa dècades, la lingüística ha analitzat l'ús del llenguatge en els mitjans de comunicació i altres formes de comunicació pública (la política, l'ensenyament) a través de l'anàlisi del discurs (van Dijk 1989, 2006; Cohen i Young 1973; Hodge i Kress 1993; Lee i Craig 1992; Wenden 2005). L'anàlisi del discurs se centra en l'anàlisi de textos concrets en relació amb altres textos i el context en què s'han produït i es llegeixen (Phillips i Hardy 2002: 4):

Texts are not meaningful individually; it is only through their interconnection with other texts, the different discourses on which they draw, and the nature of their production, dissemination, and consumption that they are made meaningful. Discourse analysis explores how texts are *made* meaningful through these processes and also how they contribute

- a. Fer una cerca sistemàtica de totes les notícies publicades (dels anys 2014 i 2015, en el *Diari de Girona* i *El Punt Avui*) en què es fa referència a la frontera francoespanyola (restringida als passos del Pertús, Portbou i de la Jonquera).
- b. Fer un buidatge dels temes tractats en aquestes notícies.
- c. Fer una anàlisi crítica de les informacions presentades i relacionar-les amb el model o la imatge projectada de la frontera.

II- Metodologia

Els diaris buidats han estat *El Punt Avui* i el *Diari de Girona*. S'han escollit aquestes dues publicacions per tres motius: en primer lloc, perquè són dos diaris editats a la ciutat de Girona (de manera íntegra el *Diari de Girona*, i conjuntament amb altres ciutats catalanes en el cas de *El Punt Avui*); en segon lloc, perquè són les dues publicacions impreses que de manera més exhaustiva cobreixen les informacions de la província de Girona; i finalment, perquè ambdues publicacions estan disponibles en línia, de manera que la recerca dels articles es pot fer de manera automàtica.

Pel que fa a la difusió, segons dades per al conjunt del 2014 de l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD) per a Catalunya s'observa que *El Punt Avui* va tenir una difusió mitjana diària de 24.030 exemplars (lluny dels 132.500 exemplars de la publicació líder —*La Vanguardia*— amb la suma de les versions en català i castellà), mentre que el *Diari de Girona* es va situar en 5.570 exemplars diaris. La diferència s'explica pels diferents àmbits de difusió (limitat a les comarques gironines en el cas del *Diari de Girona*) i disponible arreu dels Països Catalans en el cas de *El Punt Avui*.

La recerca dels articles s'ha fet mitjançant el cercador de Google (www.google.com), limitant la cerca als dominis elpuntavui.cat i diaridegirona.cat. S'han cercat les paraules clau relacionades amb la frontera següents: 'frontera', 'fronterer', 'transfronterer', 'transfronterera' i 'cooperació transfronterera'. Al mateix temps, per obviar les notícies relacionades amb altres fronteres (per exemple, que tenien a veure amb els refugiats sirians) o

amb usos metafòrics del mot 'frontera' (com en articles que parlen de fronteres del coneixement o fronteres artístiques) s'hi ha afegit el nom d'un dels passos fronterers que es volien analitzar: la Jonquera, el Pertús o Portbou. Així mateix, s'ha limitat cronològicament la cerca entre l'1 de gener de 2014 i el 31 de desembre de 2015 utilitzant les eines de recerca avançada. D'aquesta manera, el cercador oferia només el llistat d'articles que esmentaven algun dels mots clau i, a la vegada, el nom d'alguna de les tres poblacions o passos fronterers escollits.

Un cop fet el buidatge dels articles, s'han llegit els textos per eliminar-ne les repeticions i els articles que, tot i tenir les paraules clau, no feien referència a la frontera. El corpus final ha quedat constituït per 67 articles (37 del *Diari de Girona* i 30 de *El Punt Avui*).

L'anàlisi dels temes s'ha realitzat de manera sistemàtica, seguint la metodologia proposada per

Altheide (2002) i Hargreaves, Lewis i Speers (2003). El procediment ha estat el següent: a partir de la lectura de tots els articles, s'ha realitzat un llistat de 40 temes a partir de les paraules clau observades. En un segon estadi, s'han agrupat tots aquells temes que, malgrat diferències de matisos, feien referència al mateix fet. Per exemple, els temes relacionats amb 'controls policials', 'controls de documentació', 'controls de seguretat', 'blindatge de la frontera' i 'tancament de la frontera' fan referència a un mateix fet (els controls policials establerts a la frontera, tant després dels atemptats de Charlie Hebdo com els controls previs a la cimera del Clima de París). Així, tot i que havien estat etiquetats de maneres diferents en el primer estadi, en el segon s'han agrupat en una única categoria. Finalment, han quedat 33 temes (continguts de les notícies) ben diferenciats.

III- Principals resultats i discussió

Els continguts de les notícies (o temes) que tenen a veure amb la frontera es mostren a la Taula 1, juntament amb el nombre d'ocurrències de cadascun. En total, hi ha 145 referències a la frontera, agrupats en 33 temes.

Tots aquests temes es poden agrupar en 6 blocs. El primer bloc fa referència als controls policials a la frontera (habitualment a les zones de peatge de l'autopista) i a les conseqüències immediates que provoca, principalment retencions de trànsit. Aquests controls han estat motivats per la cimera sobre el Clima de París, d'una banda, i pels primers atemptats terroristes de caire islamista, per l'altra. En ambdós casos, la gendarmeria (principalment, però també la policia espanyola) han fet controls més o menys exhaustius dels vehicles i de la documentació dels viatgers. Els articles de diari (sovint en els mateixos titulars) parlaven de "Blindatge de la frontera" o de "Tancament de fronteres", malgrat que en cap cas es va impedir totalment la circulació de persones o vehicles.

Un segon bloc de notícies té a veure amb fets delictius que, d'una manera o altra, es relacionen amb la presència de la frontera. En els articles analitzats hi trobem els següents: tràfic de drogues, terrorisme, venda ambulat claudestina, tràfic de persones, falsificacions, atracaments, delictes relacionats amb el blanqueig de capitals, decomís d'objectes robats o d'armes, tràfic de vehicles robats, contraban, immigració irregular, crim organitzat i, finalment, abusos policials.

El tercer bloc està centrat en la prostitució i el turisme sexual² que es produeix a la banda sud de la frontera, tot i que la major part dels clients prové de la banda nord, que esquiven així la legislació francesa, molt més restrictiva pel que fa a la prostitució que la normativa espanyola.

² També hi ha una notícia que fa referència a programes d'ajuda a les prostitutes que exerceixen a la zona sud de la frontera.

Taula 1. Temes que apareixen en els articles del *Diari de Girona* i de *El Punt Avui* i nombre d'articles. L'ordre és descendent (de més a menys ocurrences).

Temes agrupats	Nombre d'ocurrències
Controls policials a la frontera	41
Informació històrica (sobre els refugiats de la Guerra Civil espanyola)	18
Tràfic de drogues	14
Retencions de trànsit	12
Beneficis per al comerç	6
Terrorisme	6
Prostitució i turisme sexual	5
Tràfic de persones	4
Turisme	4
Suspensió de la lliure circulació de persones	2
Venda ambulants clandestina	2
Falsificacions	2
Immigració irregular	2
Crim organitzat	2
Accidents de trànsit	2
Problemes meteorològics	2
Protecció del medi ambient	2
Objectes robats	2
Blanqueig de capitals	2
Ajuda a les prostitutes	2
Tràfic de vehicles	1
Atracaments i altres delictes	1
Abusos policials	1
Cabines de les fronteres	1
Grups de pressió proteccionistes (limitació del comerç)	1
Problemes amb el TGV (especialment amb el túnel del Pertús)	1
Canvis de vida (fugir d'un desengany amorós)	1
Xarxa de transports, mobilitat, connectivitat	1
Cohesió territorial	1
Contraban	1
Aprenentatge d'idiomes	1
Armes	1
Protestes d'agricultors	1

En el quart bloc hi hauria la resta de temàtiques (variades, tot i que majoritàriament negatives) que tenen poca presència en els articles: problemes causats per la meteorologia ocorreguts prop de la frontera, accidents de trànsit, grups de pressió proteccionistes (que pretenen limitar el lliure comerç) i protestes dels agricultors francesos en contra de la importació de productes agraris espanyols, problemes amb les cabines de control dels espais fronterers, contratemps amb el TGV (especialment amb el túnel del Pertús), o fins i tot un cas d'una persona que per fugir d'un desengany amorós va fugir del seu país d'origen i va creuar la frontera (en què el fet de creuar la frontera és un símbol de la voluntat d'un canvi de vida).

Un cinquè bloc té a veure amb aspectes relacionats amb l'exili republicà posterior a la Guerra Civil Espanyola. En aquests articles es fa referència tant a l'assoliment de la llibertat (en creuar la frontera) com a la duresa dels camps de concentració d'Argelers, els Banys, el Barcarès, de Sant Cebrià, del Voló o el d'Agde.

Finalment, en el darrer bloc s'agrupen les temàtiques que aporten beneficis al territori transfronterer: beneficis deguts al comerç i al turisme, notícies relacionades amb la xarxa transfronterera de transports i la mobilitat, cohesió territorial, programes de protecció del medi ambient (en l'àmbit transfronterer), i finalment, facilitats per a l'aprenentatge d'idiomes.

La Figura 4 mostra el nombre d'articles que fan referència a cadascun dels blocs que acabem de descriure.

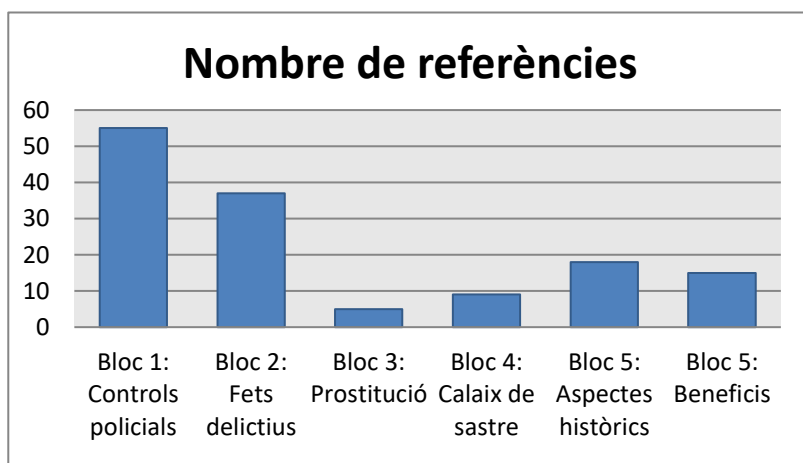

Figura 4. Nombre de referències als 5 blocs temàtics en els articles analitzats.

Una anàlisi més qualitativa dels temes tractats ens permet de comprovar que, dels 33 temes identificats, només sis presenten notícies positives (en el sentit que fan referència a beneficis, possibilitats, avantatges, etc., que aporta la frontera als territoris fronterers i als seus ciutadans i empreses), un fa referència a aspectes històrics (en què es barregen, doncs, connotacions positives —l'assoliment de la llibertat— i negatives —les duríssimes condicions de vida dels refugiats en els camps de concentració—), i 26 fan referència a aspectes negatius (relacionats amb problemes diversos —controls policials, blindatge de la frontera, prostitució i explotació sexual, retencions de trànsit i delictes

variats—). Veiem, doncs, que la majoria dels temes tractats són negatius (79%, en contrast amb el 18% de temes positius i 3% més divulgatius sobre la història) (Figura 5).

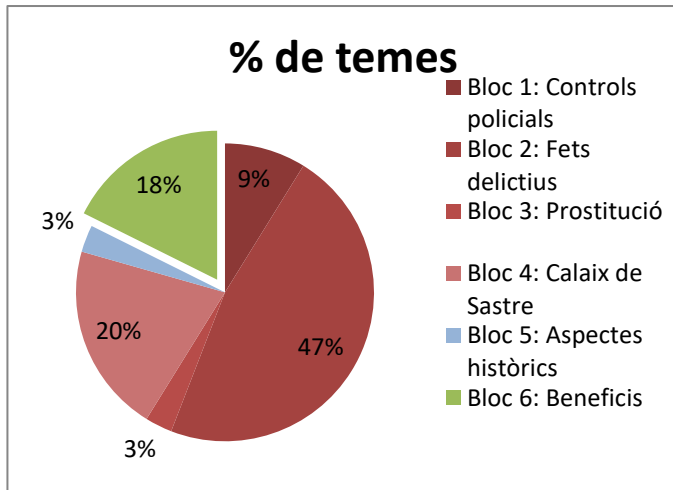

Figura 5. Percentatge de temes de cada bloc. En tons vermellós trobem els temes amb connotacions negatives; en blau, els temes històrics; i en verd els temes amb connotacions positives.

Finalment, la Figura 6 mostra el nombre de referències observades en els articles analitzats que parlen de la frontera. Hi observem que la gran majoria presenten una imatge negativa de la frontera (com un lloc on hi ha controls policials, que causen problemes, on hi ha explotació sexual, o on es cometen fets delictius). Aquestes referències amb connotacions negatives sumen el 76% del total d'impactes, mentre que les referències positives es queden amb només l'11% de les referències. Els articles que tracten sobre aspectes històrics (relacionats amb l'exili republicà espanyol) sumen el 13% dels impactes.

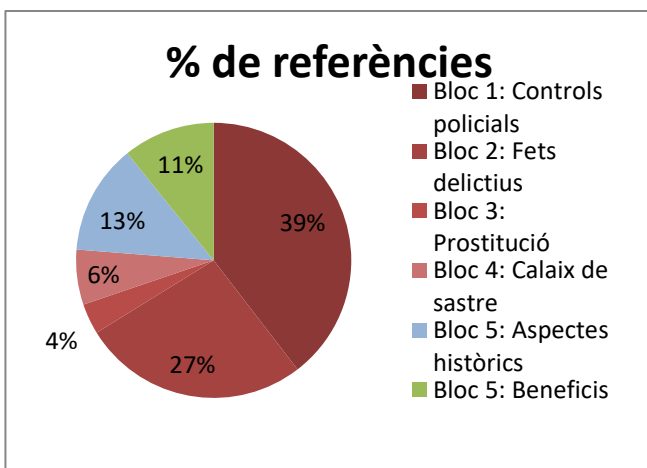

Figura 6. Percentatge de referències trobades en els articles, segons el bloc. En tons vermellós trobem els temes amb connotacions negatives; en blau, els temes històrics; i en verd els temes amb connotacions positives.

Conclusions

Des de l'anàlisi del discurs s'ha estudiat com el llenguatge és un element constructor de realitat. Per tant, l'ús que en fan els mitjans de comunicació modifica (o pot modificar) la percepció de la societat respecte dels grups socials o dels esdeveniments històrics, com per exemple la imatge que es projecta de la policia i dels manifestants (van Dijk 1991), de les parts enfrontades en conflictes bèl·lics (Chiluwa 2011; Taiwo i Igwebuike 2015), sobre el control de les armes nuclears durant la Guerra Freda (Mehan i Wills, 1988), de la immigració (van Dijk 2006), o del canvi climàtic (Rohter 2004; Revkin 2004).

En aquest article s'ha estudiat la representació de la frontera hispanofrancesa de la Jonquera, el Voló i Portbou en dos diaris de la província de Girona. Les dades del buidatge dels articles que parlen de la frontera donen una imatge en general negativa. Els temes que predominen tenen a veure amb controls policials, amb la prostitució i amb fets delictius diversos (tràfic de persones, d'armes o objectes robats, principalment).

Pel que fa al nombre d'impactes, s'observa que la gran majoria (el 76%) tenen a veure amb notícies negatives. Malgrat això, hi ha un 11% d'impactes que es fan ressò de notícies positives (relacionades amb el medi ambient, l'aprenentatge d'idiomes, els beneficis per al comerç, el turisme i la cohesió territorial).

En resum, s'ha vist que la frontera és vista majoritàriament com un lloc problemàtic. Per una banda caldria, doncs, intensificar les activitats transfrontereres culturals, econòmiques i cíviques, i per l'altra, millorar-ne la comunicació per aconseguir que la imatge de la frontera comenci a canviar. La frontera mental continua essent una realitat, almenys des de la representació que en fan els mitjans de comunicació.

Referències Bibliogràfiques

- Altheide, D. (2002). *Creating fear: news and the construction of crisis*. Hawthorne, Nova York: Aldine de Gruyter.
- Chiluwa, I. (2011). "Media representation of Nigeria's Joint Military Task Force in the Niger Delta Crisis". *International Journal of Humanities and Social Science* 1(9): 197-208.
- Cohen, S. i Young, J. (1973). *The Manufacture of News: Deviance: Social Problems and the Mass Media*. Londres: Constable.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Londres: Longman Group.
- (1992). "Introduction". Dins Fairclough, N. (ed.): *Critical Language Awareness*. Londres: Longman.
- (1995). *Media Discourse*. Londres/Nova York: Edward Arnold.
- Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. Londres/Nova York: Routledge.
- Goatly, A. (2000). *Critical Reading and Writing: An Introductory Coursebook*. Londres: Routledge.
- Halliday, M. (1990). "New Ways of Meaning: A Challenge to Applied Linguistics". *Journal of Applied Linguistics* 6: 7-36.
- Hargreaves, I., Lewis, J. i Speers, T. (2003). *Towards a better map: Science, the public and the media*. Cardiff: Cardiff University.
- Hodge, R. i Kress, G. (1993). *Language as Ideology* (segona edició). Londres: Routledge.

- Lee, J. i Craig, R. (1992). "News as an Ideological Framework: Comparing US Newspapers' Coverage of Labor Strikes in South Korea and Poland". *Discourse and Society* 3(3): 341-363.
- Mehan, H. i Wills, J. (1988). "MEND: A Nurturing Voice in the Nuclear Arms Debate." *Social Problems* 35(4): 363-383.
- Muntigl, P. (2002). "Politicization and Depoliticization: Employment Policy in the European Union." Dins Chilton, P. i Schaffner, C. (eds.): *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Phillips, N. i Brown, J. (1993). "Analysing communication in and around organisations: a critical hermeneutic approach". *Academy of Management Journal* 36: 1547-1576.
- Phillips, N. i Hardy, C. (2002). "Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction". *Sage University Papers Series on Qualitative Research Methods* 50. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Revkin, A. (2004). "Eskimos Seek to Recast Global Warming as a Rights Issue". *New York Times*, 15 de desembre: A3.
- Rohter, L. (2004). "U.S. Waters Down Global Commitment to Curb Greenhouse Gases". *New York Times*, 19 de desembre: 16.
- Shapiro, M. (1988). *The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography, and Policy Analysis*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Taiwo, R. (2007). "Language, Ideology and Power Relations in Nigerian Newspaper Headlines". *Nebula* 4(1): 218-245.
- Taiwo, R. i Igwebuiké, E. (2015). "Representation of Bakassi Peninsula Conflict in Nigeria and Cameroon Print Media: A Critical Discourse Approach". *Linguistik Online* 72(3).
- van Dijk, T. (1989). "Structure of Discourse and Structure of Power". Dins Anderson, J. (ed.): *Communication Yearbook* 12. Newbury Park, CA, Sage: 18-59.
- (1991). *Racism and the Press*. Londres: Routledge.
- (1995). "Discourse analysis as ideology analysis". Dins Schäffner, C. i Wenden, A. (eds.): *Language and Peace*. Aldershot: Dartmouth Publishing: 17-33.
- (2002). "Political Discourse and Political Cognition." Dins Chilton, P. i Schaffner, C. (eds.): *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- (2006). "Discurso de las élites y racismo institucional". Dins Lario, M. (coord.): *Medios de comunicación e inmigración*. Murcia: CAM – Obra Social. Convivir sin racismo: 15-34.
- Wenden, A. (2005). "The Politics of Representation: A Critical Discourse Analysis of an Aljazeera Special Report". *International Journal of Peace Studies* 10(2): 89-112.
- Wodak, R. (2002). "Fragmented Identities: Redefining and Recontextualizing National Identity." Dins Chilton, P. i Schaffner, C. (eds.): *Politics as Text and Talk: Analytic Approaches to Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Youssefi, K., Kanani, A. i Shojaei, A. (2013). "Ideological or International Move? A Critical Discourse Analysis toward the Representation of Iran Sanctions in Western Printed Media". *Journal of Language Teaching and Research* 4(6): 1343-1350.

